

УДК 172.4:355.1919

**СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ
ФЕНОМЕНУ МИРУ ЯК ОСНОВИ
ПРОЕКТУВАННЯ МИРОБУДІВНИЦТВА**

**SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS
OF PEACE PHENOMENON AS A BASIS
FOR PEACEBUILDING DESIGNING**

Хоменко Г. В.,

молодший науковий співробітник, аспірант,
Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова (Київ, Україна),
e-mail: homenkoglib@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-2897-5400

Khomenko G. V.,

junior researcher, graduate student, National
Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine),
e-mail: homenkoglib@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-2897-5400

Були розглянуті філософські концепції вічного миру І. Канта, справедливої війни Ф. Аквінського, соціальної турбулентності В. Горбуліна. Були наведені ключові ідеї західних та східних мислителів щодо розуміння природи миру як загальнолюдського блага. Аналізуючи геополітичні та економічні чинники військових конфліктів, що залишаються актуальними і на сьогоднішній день, було визначено ряд тенденцій, які були б корисні для подальшої розробки ефективних моделей миробудівництва у XXI столітті.

Ключові слова: миробудівництво, війна, конфлікт, соціальна справедливість.

The work have been interpreted philosophical concepts of eternal peace by I. Kant, fair war by F. Aquinas and social turbulence according to V. Gorbulin. It was also presented the key ideas of Western and Eastern thinkers to understanding the nature of the peace as a universal good. Analyzing the geopolitical and economic factors of military conflicts that remain valid for today, a number of trends were identified which would be useful for further designing of effective models of post-conflict peacebuilding in the XXI century.

Keywords: peacebuilding, war, conflict, social justice.

Актуальність проблеми. Якщо неозброєним оком поглянути на історію другої половини ХХ – початку ХХІ століття, напевно, найбільше має вразити безпрецедентна кількість військових конфліктів, які відбулися протягом цього періоду на всіх континентах світу. На це влучно вказав український філософ зі світовим ім'ям М. В. Попович у окремій праці під досить красномовною назвою «Червоне століття» (2005) [7]. Можна припустити, що саме війни, з одного боку, здійснювали найбільш деструктивний вплив на розвиток людини, а з іншого – призводили до активізації у неї рефлексивних процесів, збільшували усвідомлення цінності миру.

Мета даної роботи – здійснити спробу соціально-філософського аналізу феномену миру як основи проектування миробудівництва. Для того, щоб уникнути фрагментарного розгляду даного явища, варто розпочати перш за все з визначення антиподів миру – конфлікту та війни. Застосовуючи даний науковий підхід можна досягти смислової цілісності, що в кінцевому рахунку наблизить до реалізації загальної мети даної роботи. Подібна методологія є характерною для стилю творчості Г. Сковороди, який писав: «Хіба може говорити про біле той, котрому невідоме, що таке чорне?» [11].

Поняття миробудівництва («peacebuilding») було уведено у науковий обіг у 1975 році норвезьким соціологом Й. Галтунгом в есе «Три підходи до миру: миротворчість, збереження миру та миробудівництво». Досліджуючи шляхи вирішення та запобігання насильства у конфліктних і постконфліктних суспільствах, він вважав, що «повинні бути знайдені структури, які усувають причини воєн і пропонують альтернативи в ситуаціях, коли можуть виникнути війни» [14]. На основі цього Галтунг виробив метод трансцендування, застосування якого допоможе усунути існуючі суперечності між опозиційними сторонами у процесі знаходження сприятливого рішення. За Галтунгом існує три можливі різновиди миробудівничого процесу: комунікація один на один між представниками влади, багатосторонній діалог суспільства і трансцендування. Останній підхід потребує участі незалежної фігури – медіатора, яка буде володіти певними професійними та особистісними якостями: буде спроможною залишатися неупередженою у власних поглядах та вчинках, матиме схильність до сповідання ідеології ненасильства, застосовування творчого підходу в процесі аналізу конфліктної ситуації, а також відчувати емпатію по відношенню до обох сторін конфлікту.

На відміну від своїх попередників – Дж. Аддамса (1907 р.), М.–Л. Кінга (1963), Й. Галтунг вперше засвідчив, що сталий мир має забезпечуватися у соціальній ієрархії «знизу до гори» за допомогою децентралізованих соціальних та економічних структур. Це можливо за умови переходу конфліктогенних суспільств від культури примусу та насильства до культури порозуміння, а точніше – взаємної толерантності. Невід'ємним елементом впровадження ефективної миробудівничої діяльності, на його думку, є підтримка соціальних інституцій, які сприятимуть стабілізації миру через безпосередній вплив на свідомість людей.

На сьогодні миробудівництво стало загально-вживаним терміном на політичній арені світової спільноти. Це поняття було популяризовано у 1992 році тогочасним Генеральним секретарем ООН Б. Бутросом-Галі у нормативному документі «Порядок денний для світу». Воно було визначено як «дія з виявлення та підтримки структури, які будуть прагнути зміцнювати мир, щоб уникнути відновлення конфлікту» [2; 3]. Роль миробудівництва полягала у впорядкуванні механізмів стабілізації взаємовідносин між потенційно конфліктними соціальними спільнотами з метою запобігання розвитку конфлікту як всередині однієї держави, так і на рівні зовнішніх відносин. В основі ефективності побудови миру у вимірах глобального світу лежить не тільки офіційна дипломатія, але й неформальний діалог громадянського суспільства, реалізація соціальних та освітніх програм відповідного спрямування.

В цілому зміст доповіді Генерального секретаря стосувався важливості оперативного втручання у конфлікт задля його знешкодження на початковому етапі. Адже його природа є тотожною по відношенню до сутності хвороби, яку простіше ліквідувати на

етапі зародження. Все ж, якщо вона таки зазнала свого апогею, то найважливіше – подбати про її повноцінне лікування, а не лише зняття симптоматики шляхом досягнення стану ремісії.

Вкрай важко відшукати оптимальну модель миробудівництва у випадку, коли поняття миру є невизначеним, абстрактним, таким, що має ряд суперечностей. Концептуалізація миру була здійснена класиками ідеології пацифізму, серед яких – Е. Роттердамський (християнський гуманізм), Л. Толстой («толстовство»), М. Ганді (принцип «ахімса») та інші. Кожен з них виробив власний підхід, який проголошував безумовну цінність миру як абсолютного блага для людства. Незважаючи на давнину наукових праць цих мислителів, їх вплив на сприйняття світу сучасною людиною у межах суспільства є очевидним.

Е. Роттердамський (1466–1536) будучи не лише філософом–богословом, але й педагогом, розглядав мир як природний стан функціонування космосу, що існує завдяки вихованості людини. На його думку, підтримка миру та гармонії у всесвіті – це єдиний правильний шлях, який наближає людину до Бога. Проте піти цим шляхом може виключно мудра, поміркована особистість, яка уміє жертвувати власними інтересами задля колективного добра. У своїх філософсько–педагогічних працях («Скарги миру», «Хвала глупоті») він акцентував увагу на ірраціональній природі війни, що виникає через прояв марнославства між представниками класової еліти, а натомість призводить до загибелі мільйонів невинних людей [8].

У науковій творчості видатного мислителя Л. Толстого (1828–1910) мир виражається через відмову агресивних дій у випадку проявів зла, несправедливості у суспільстві. Саме зло народжується з людини, її незадоволеності своїм життям, заздрості до інших, гіпертрофованих амбіцій на владу. Згідно з основними ідеями толстовства, добрі наміри можуть завдати ще більшої шкоди людству, якщо будуть підкріплені безкомпромісними проявами радикалізму. Найбільш вдалим шляхом боротьби зі злом, яке є токсичним для досягнення миру, він вважає морально–етичні норми: взаємоповага, чуйність до негараздів інших людей, готовність прийти на допомогу у разі потреби. Як і Роттердамський, Толстой та його послідовники акцентували увагу на важливості просвітницької функції вчителя в контексті досягнення порозуміння між людьми: «Сила уряду тримається на невігластві народу, і воно знає це і тому завжди буде боротися проти просвітництва. Прийшов час нам зрозуміти це» [10]. Як не дивно, в період СРСР вивчення ідеології толстовства у школах та університетах однозначно засуджувалося та вважалося проявом слабкості людського духу, оскільки її зміст підривав мілітаристську спрямованість держави.

Індійський державний та політичний діяч М. Ганді (1869–1948), як представник східної філософської традиції, скептично ставився до будь–яких проявів насилля, оскільки вважав це хибним шляхом у боротьбі за свободу та незалежність

своєї держави. Центральним у ідеології гандизму є поняття «сатьяграха», що перекладається з санскриту як прагнення до істини й принципово заперечує насильство у будь–яких його проявах. Метафізичний вимір насильства ґрунтується на ідеї непорушної єдності людського індивіда з цілісним макросвітом у напрямку постійного взаємовдосконалення. Відкидаючи пасивне споглядання за дійсністю, феномен насильства спрямований на перспективу проголошення ворога другом, апелюючи до його сумління. Надмірна принциповість у конфлікті інтересів, акумулювання негативних емоцій двома або більше сторонами може спричинити необґрунтовані прояви агресії. Важливим кроком до попередження цього явища, за Ганді, має стати відмова від бажання помсти, прояв емпатії по відношенню до опонента, уміння дійти разом з ним до «спільного знаменника» всупереч егоїстичним властивостям власної природи [12].

Вчення про насильство було центральним у державній політиці південно–африканського лідера, громадського діяча, лауреата Нобелівської премії миру Нельсона Манделли (1918–2013). Завдяки своїй послідовній роботі у боротьбі за права людини, ПАР позбулася від токсичної політики апартеїду – расової дискримінації та гноблення чорношкірого населення. Теоретичний та практичний внесок Н. Манделли у розвиток ненасильницького світогляду неможливо переоцінити, оскільки його роботи («Довга прогулянка до свободи», «Розмови з самим собою») не обмежуються вимірами однієї країни, адже в них піднімається цілий пласт гуманітарних проблем, які характерні для сучасного суспільства як на Заході, так і на Сході.

У загальних рисах мир можна порівняти зі своєрідним гуманітарним депозитом, що орієнтований на довготривалу перспективу. Його основним дивідендом є стабільний розвиток суспільства у якому в якості метафоричної відсоткової ставки виступає довіра окремих громадян один до одного. Тобто, чим більшою є соціальна довіра у суспільстві, тим більше ймовірність того, що у ньому не буде насильства. Під рівнем довіри мається на увазі підтримка державних інституцій влади збоку пересічних громадян, а також міжособистісна довіра у питаннях віросповідання, етнічних та ціннісно–світоглядних відмінностей.

Якщо в основі будь–якої війни лежить непорозуміння, наявність певних суперечностей між сторонами, то в основі миру – злагода, гармонія та спільне благо. Останнє має ґрунтуватися на засадах соціальної справедливості, а також може бути підкріплене положеннями морально–етичної доктрини всередині певного суспільства. Іншими словами, якщо сторони потенційного конфлікту не здатні керуватися загальнолюдськими поняттями, канонами всесвітньовідомих ненасильницьких доктрин, то запобіжником миру має бути обопільне усвідомлення спільних перспектив, реалізація яких буде унеможливлена в результаті гуманітарної кризи як наслідку конфліктного стану. У такому

випадку людина зі здоровим глуздом не захоче давати волю своїм інстинктам, якщо ціна насильства буде для неї дійсно значущою.

За даними шведського департаменту миру та досліджень конфлікту в Упсалі UCDP, від періоду закінчення Другої світової війни і до першого десятиліття новітньої доби відбулося 248 збройних протистоянь у 153 різноманітних країнах світу. Найбільший стрибок у кількісному зростанні конфліктних ситуацій був зафіксований у період з 1946 по 1990 роки – з 17 до більше ніж 50 масових випадків застосування зброї. На початку XXI століття відбувся зворотній процес, що призвів до помітного зниження кількості «гарячих зон» у межах світової спільноти. Зокрема, у 2003 році кількість військових конфліктів сягнула позначки 30, що вважається рекордним мінімумом [16].

Значну роль у зменшенні прецедентів застосування зброї відігравали міжнародні організації та комітети з питань миру, провідне місце серед яких досі займає ООН. Завдяки її ефективній діяльності мир став теоретично усвідомлюватися як безумовна потреба сталого розвитку суспільства від Сходу до Заходу та від Півночі до Півдня, оскільки неможливо говорити про економічне зростання та соціальну справедливість там, де панує насильство. З іншого боку, практичне втілення ідей «вічного миру» все ще залишається недосяжним, зважаючи на нерозв'язаність багатьох масштабних громадянських та міждержавних конфліктів.

Для того, щоб зрозуміти причини неможливості остаточної відмови від звички застосування зброї задля досягнення соціально-політичних цілей або розв'язання суперечностей етнічного характеру, варто звернути уваги на наукову творчість німецького філософа-класика І. Канта. Зокрема, його концепція «вічного миру» зберігає неабияку актуальність у вимірах новітнього суспільства, що розвивається під впливом перманентних військових конфліктів. Перш за все, на думку Канта, пізнати справжню цінність миру можуть лише ті люди, що були змушені брати участь у війні. По-друге, війна вважається останнім засобом досягнення певних цілей, коли інші інструменти не працюють, а ситуація потребує рішучих фундаментальних змін. По-третє, досить часто війна як така не призводить до перемоги чи поразки, але вона точно забезпечує колосальні втрати ресурсів як серед «своїх», так і серед «чужих». Ціна агресії зазвичай буває ще більш високою, ніж та, на яку можна було попередньо розраховувати.

На думку Канта, рано чи пізно людство має усвідомити, що війна є найгіршим з усіх можливих сценаріїв розвитку подій, проте вона може бути виправданою у випадку захисту від ворога, за потреби у збереженні власної територіальної цілісності. Німецький філософ говорить про те, що «Жоден мирний договір не повинен вважатися таким, якщо при його укладенні таємно зберігається підстава для майбутньої війни» [5]. Під підставою мається на увазі нерозв'язання фактичних суперечностей, що можуть стати рушійною силою ескалації

того чи іншого конфлікту на новому етапі та, як наслідок, призведуть до застосування летальної зброї. Розв'язувати будь-які непорозуміння має міжнародна судова інстанція, яка буде об'єктивною та незалежною у прийнятті власних рішень, а самі рішення будуть визнаватися з боку безпосередніх та опосередкованих представників конфлікту. Політична ангажованість може дискредитувати роботу такого органу влади та породити сумнів щодо справедливості, неупередженості у прийнятті ним того чи іншого рішення.

Через відсутність поваги до міжнародних судових процесів з боку внутрішніх та зовнішніх диктаторів, терористів, сепаратистів, а також представників інших деструктивних сил, які вважають себе невразливими, такими, що стоять над законом, війна продовжує забирати життя людей у сучасну добу. Більше того, вона стає інструментом покарання, показової акції демонстрування власної непокори нормам закону. Такий же різновид війни за І. Кантом апіорі неприпустимий, оскільки веде до гуманітарного самознищення: «Війна є сумним, вимушеним засобом в природному стані, де не існує жодної судової інстанції, вирок якої мав би силу закону затвердити свої права силою ... Караюча війна (*bellum punitivum*) між державами немислима, оскільки між ними не існує відносин начальника і підлеглого. Звідси випливає, що винищувальна війна, в якій можуть бути знищені обидві сторони, а разом з ними і всяке право, привела б до вічного миру лише на гігантському цвинтарі людства. Отже, подібна війна, а, отже, і застосування засобів, що ведуть до неї, повинні бути безумовно заборонені» [5].

Попри певну утопічність поглядів І. Канта в сучасну добу, концептуальна основа його філософського вчення є дійсно значущою у проектуванні конструктивних механізмів деескалації низки поточних конфліктів. Ідеї «вічного миру» мають бути глибоко проаналізовані не лише на науковому, а й на громадянсько-політичному рівнях. Це надасть змогу вибудувати спільне світоглядно-ціннісне підґрунтя у процесі врегулювання усіх існуючих та потенційних суперечностей, які можуть схвалити у свідомості людини застосування зброї у XXI столітті.

Досить відвертою та знаковою в контексті проблематики миробудівництва була доповідь Президента США (2009–2017 рр.) Барака Обами під час отримання ним Нобелівської премії миру у 2009 році: «Ми маємо визнати гірку правду. Ми не будемо викорінювати насилля внаслідок конфліктів із нашого життя. Буде час, коли ті нації, що діють індивідуально, а також ті, що діють спільними зусиллями, разом прийдуть до розуміння потреби у застосуванні сили не лише за необхідності, але й беручи до уваги моральне схвалення. Я зіткнувся з таким світом, яким він є, і не можу сидіти склавши руки перед обличчям загрози для американського народу. Не треба плекати ілюзій: зло існує в світі. Ненасильницький рух не зміг би зупинити армії Гітлера. Переговорами неможливо переконати лідерів «Аль-Каїди» скласти зброю. Твердження

про те, що сила іноді може бути необхідна, не є заклик до цинізму – це визнання історії, недосконалості людини і меж розуму» [3].

Ця думка має безпосередній зв'язок не тільки із філософськими уявленнями Р. Нібура, але й певну відсилку до змісту наукової концепції «справедливої війни», яка була розроблена в працях середньовічних філософів–богословів А. Августина та Ф. Аквінського. Не заглиблюючись у детальний опис відмінностей у їх світобаченні, стрижневою частиною даної концепції виступає ставлення до війни як до останньої інстанції у досягненні миру, боротьби за свободу та незалежність певної країни від її ідеологічного поневолення та територіального загарбання. «Справедлива війна» має відбуватися на засадах поваги до опонента, підпорядкування нормам закону, пропагування співчуття до загиблих та поневолених, а не шляхом розпапу свавілля, показового безчинства та визнання бойовиками власної безкарності. Якщо перше дає можливість відстоювати власну свободу, то друге призводить до деградації людської свідомості та остаточної втрати моральних орієнтирів.

Аналізуючи геополітичні, економічні та етнічно–релігійні фактори військових конфліктів, що зберігають свою актуальність на сьогодні, можна виокремити ряд тенденцій, які будуть корисними для подальшого конструювання оптимальних моделей постконфліктного миробудівництва у XXI столітті. По–перше, варто наголосити на тому, що ряд військових конфліктів у світі продовжує існувати, зародившись ще за часів закінчення Другої світової війни, не зважаючи на існування міжнародних правозахисних організацій. Це пов'язано в тому числі із крахом колоніальної системи імперіалізму та появою нових «держав–гравців» на політичній мапі світу, що протягом тривалого часу перебували під офіційним протекторатом Великої Британії, Франції та Іспанії.

По–друге, переважна більшість конфліктів відбувається в межах спірних територій між сусідніми державами (КНДР та Південна Корея) або з метою розвалу пануючого диктаторського режиму (Арабська весна). По–третє, досить знаковою тенденцією для наслідків військових дій сучасної доби є штучне створення «кишенькових» псевдореспублік (Нагірний Карабах, Придністров'я, ДНР та ЛНР), уряд яких відстоює інтереси не власних громадян, а уряду зовсім іншої держави, що зацікавлена у розширенні власної сфери впливу на політичній арені та отриманні додаткових дивідендів у конкуренції із іншими політичними силами.

По–третє, з розвитком світових комунікацій та утвердженням глобалізаційних тенденцій інтенсифікувалися проблеми ідентичності. Це було підкреслено у статті С. Терепишого «Освітні ландшафти: інтернаціоналізація чи гомогенізація» наступним чином: «Зміст ідентифікаційних критеріїв почав геометрично розширюватися – питання «хто?» або «що?» почали виникати там, де раніше їх не було. Однією з таких новітніх сфер

неоднозначності стала і західна освіта, зокрема її європейська гілка» [9, с. 6].

Досить влучні слова для опису подібної ситуації, що склалася у світі, підібрав український вчений, член Римського клубу В. Горбулін, назвавши сучасний період у розвитку суспільства етапом «соціальної турбулентності», що потребує пошуку оптимальних рішень спільними зусиллями та їх погодження у невідкладному порядку. Найбільш відповідальна місія у цьому контексті покладена на сферу освіти, яка здатна виховувати молоде покоління у відповідності до поточного порядку денного у вимірах не лише однієї держави, але й цивілізації загалом. Доки у людини не сформується цілісний інноваційний світогляд планетарного штибу, що ґрунтується на засадах поміркованої толерантності, відповідальної солідарності та засудження насилля у будь–яких його проявах, вона не зможе дати відсіч усім тим явищам, які породжують ескалацію напруги у суспільстві сьогодення та у перспективі наближують людство до гуманітарної кризи.

Зміст явища соціальної турбулентності ґрунтовно проаналізоване В. Горбуліним у роботі «Світова гібридна війна: український фронт», у якій вказується наступний характер її поширення: «Міжнародне безпекове середовище нині характеризується турбулентністю процесів у всіх сферах. Окремі недержавні актори перебирають на себе функції, притаманні раніше лише національним урядам та уповноваженим міжнародним органі–заціям... Так, дедалі більшого поширення у світі набувають сепаратистські рухи. При цьому часто можна спостерігати штучне перебільшення чинників, що формують сепаратистську загрозу в країні, як із пропагандистською метою, так і для обґрунтування необхідності вжиття радикальних заходів. Як правило, все це відбувається під впливом зацікавлених держав, які надають військову, політичну та інформаційну підтримку сепаратистам» [4].

Очевидно, що світ у якому немає конфліктів схожий скоріше на утопію, ніж на реальність. Роль миробудівництва полягає у тому, щоб навчити людей знаходити консенсус у ситуації конфлікту, не піддаючись на зовнішні провокації та не йдучи «на повідку» у власних егоїстичних міркувань. Досягнення дійсного миру у суспільстві є можливим через його збереження у душі кожного окремого індивіда. Підтвердженням істинності подібних думок є слова очільника світової католицької спільноти Папи Франциска: «Мир починається з душі і повертається в душу, завершивши весь процес примирення... Миробудівництво вимагає смирення і бажання служити» [6]. Лише тоді, коли людина прагнутиме до порядку, а не хаосу через пізнання Бога у душі Середньовіччя, коли гармонійний розвиток особистості буде підкріплений спонуканнями совісті у душі Відродження, а прагнення до свободи та справедливості буде об'єднувати більше, ніж жага до самоствердження у душі Просвітництва, відбудуться якісні фундаментальні трансформації у цьому напрямку.

Можна припустити, що результатом подібних змін має стати формування організованого або точніше самоорганізованого суспільства. Цей концепт був глибоко проаналізований вже згаданим українським вченим міжнародного гатунку В. Андрущенком. На його думку: «Організоване суспільство – це суспільство реабілітації гуманістичних цінностей, повернення до першооснов людського буття і культурного постулу, це суспільство розумної взаємодії людей на основі їхньої творчої співпраці і внутрішньої, детермінованої обов'язком і совістю поваги до Закону, Порядку і Справедливості» [1, с. 8–9]. За допомогою непорушної єдності та практичного застосування у повсякденні цієї традиційної системи, цілком реально змінити траєкторію розвитку цивілізації у бік визнання миру як самоцінності, звільнившись від деструктивних реваншистських ідей поточної доби.

Висновки. Таким чином, дійсний мир – це не лише відсутність війни, але й високий рівень соціальної справедливості, розвитку усіх гуманітарних галузей всередині соціуму, що сприяє збільшенню рівня міжособистісної довіри та безпеки людей. Миробудівництво – це впорядкована стратегія дій в умовах конфліктної або постконфліктної ситуації, яка потребує поміркованості, світоглядної цілісності, а також уміння знаходити компроміс як на рівні уряду, так і у площині громадянського суспільства. Зважаючи на чималу кількість нерозв'язаних світоглядно-ціннісних суперечностей в сучасну добу, напрошується висновок, що роль миру істотно недооцінюється в багатьох суспільствах. Подальші наукові дослідження у цьому напрямку нададуть змогу сформулювати алгоритм конкретних дій задля боротьби із першопричинами конфліктів.

Список використаних джерел

1. Андрущенко, В.П., 2006. 'Організоване суспільство', Київ: Інститут вищої освіти АПН України, 498 с.
2. Бутрос-Гали, Б. 'Дополнение к повестке дня для мира: позиционный документ Генерального Секретаря по случаю пятидесятой годовщины ООН', Док. ГА ООН, 50 сессия, A/50/60, с.3.
3. 'Виступ президента США Барака Обами на церемонії вручення Нобелівської премії миру 10 грудня 2009 р.' [online] Доступно: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/ObamaNobel_Russian.pdf
4. Горбулін, В., 2017. 'Світова гібридна війна: український фронт', Вісник Національної академії наук України, №2, с.468–469.
5. Кант, І., 1966. 'К вечному миру', Иммануил Кант. *Сочинение*: в 6-ти т., под общ. ред. В. Ф. Асмуса и др., М.: Мысль, Т.6, 743 с.
6. 'Папа Франциск: миробудівництво вимагає смирення і бажання служити', 04.12.18. [online] Доступно: <https://www.kyrios.org.ua/news/world/41281-papa-frantsysk-myrobudivnytstvo-vymahaie-smyrennia-i-bazhannia-sluzhyty-video.html>
7. Попович, М., 2005. 'Червоне століття', К.: АртЕк, 888 с.
8. Роттердамський, Е., 2005, 'Вступ до філософії: Великі філософи: навч. посібник', В. Андрущенко, К.; Х.: СПДФЛ Чиженко С. Ю., 512 с.
9. Терепишчій, С., 2018. 'Освітні ландшафти: інтернаціоналізація чи гомогенізація', *Education Landscapes*, Volume 1, 36 с.
10. Толстой, ЛН. 'Книга: Том 19. Избранные письма 1882–1899'. [online] Доступно: https://www.e-reading.club/bookreader.php/97281/Tolstoy_19_Tom_19_Izbrannye_pis%27ma_1882-1899.html

11. 'Українська афористика Х–XX ст. Під загальною редакцією Івана Драча та Володимира Черняка', 2001, К.: Видвничий центр «Просвіта». [online] Доступно: http://ukrlife.org/main/afor/zmist_af.html
12. Хоменко, Г.В., 2015. 'Релігійно-політичні засади етики ненасильства М. Ганді', *Етико-естетична традиція у вітчизняній культурі: Тези III Студентської науково-практичної конференції*, 15 травня 2015 року, К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, с.18–20.
13. Bazaluk, O., Svyrydenko, D., 2017. 'Philosophy of war and peace: in search of new European security strategy', *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, No.12, p.89–99.
14. Galtung, J., 1969. Violence, peace, and peace research, *Journal of peace research*, 6 (3), p.167–191.
15. Terapyshchy, S., 2016. 'Modern educational landscapes', Kyiv: Phoenix, 309 p.
16. Themner, L., & Wallenstein, P., 2012. 'Armed conflicts, 1946–2011', *Journal of Peace Research*, 49 (4), p.565–575.

References

1. Andrushhenko, V.P., 2006. 'Organizovane suspil'stvo (Organized society)', Kyiv: *Institut vyshhoi osvity APN Ukrainy*, 498 s.
2. Butros-Gali, B. 'Dopolnenie k povestke dnja dlja mira: pozicionnyj dokument General'nogo Sekretarja po sluchaju pjatidesjatoj godovshhiny OON (Supplement to an agenda for peace: position paper of the secretary-general on the occasion of the fiftieth anniversary of the United Nations)', *Dok. GA OON*, 50 sessija, A/50/60, s.3.
3. 'Vystup prezydenta SShA Baraka Obamy na ceremonii' vruchennja Nobelivs'koi' premii' myru 10 grudnja 2009 r. (Address by US President Barack Obama at the Nobel Peace Prize Ceremony December 10, 2009)'. [online] Dostupno: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/ObamaNobel_Russian.pdf
4. Gorbulin, V., 2017. 'Svitova gibrydna vijna: ukrai'ns'kyj front (World hybrid war: Ukrainian front)', *Visnyk Nacional'noi' akademii' nauk Ukrainy*, №2, s.468–469.
5. Kant, I., 1966. 'K vechnomu miru (To eternal peace)', Immanuel Kant. *Sochinenie*: v 6-ti t., pod obshh. red. V. F. Asmusa i dr., M.: Mysl', T.6, 743 s.
6. 'Papa Francysk: myrobudivnytstvo vymagaje smyrennja i bazhannja sluzhyty (Peacebuilding demands humility and a desire to serve)', 04.12.18. [online] Dostupno: <https://www.kyrios.org.ua/news/world/41281-papa-frantsysk-myrobudivnytstvo-vymahaie-smyrennia-i-bazhannia-sluzhyty-video.html>
7. Popovych, M., 2005. 'Chervone stolittja (The red century)', K.: *ArtEk*, 888 s.
8. Rotterdams'kyj, E., 2005, 'Vstup do filosofii': Velyki filosofy: navch. posibnyk (Introduction to Philosophy: The Great Philosophers: Teach. Manual)', V. Andrushhenko, K.; H.: *SPDFL Chyzhenko S. Ju.*, 512 s.
9. Terapyshchy, S., 2018. 'Osvitni landshafty: internacjonalizacija chy gomogenizacija (Educational Landscapes: internationalization or homogenization)', *Education Landscapes*, Volume 1, 36 s.
10. Tolstoj, L.N. 'Kniga: Tom 19. Izbrannye pis'ma 1882–1899 (Book: Volume 19. Selected Letters 1882–1899)'. [online] Dostupno: https://www.e-reading.club/bookreader.php/97281/Tolstoy_19_Tom_19_Izbrannye_pis%27ma_1882-1899.html
11. 'Ukrai'ns'ka aforystyka X–XX st. Pid zagal'noju redakcijeju Ivana Dracha ta Volodymyra Chernjaka (Ukrainian Aphorist X–XX centuries. Under the general editorship of Ivan Drach and Volodymyr Chernyak)', 2001, K.: *Vydavnychyj centr «Prosvita»*. [online] Dostupno: http://ukrlife.org/main/afor/zmist_af.html
12. Homenko, G.V., 2015. 'Religijno-politychni zasady etyki nenasy'l'stva M. Gandi (Religious and political principles of ethics of non-violence M. Gandhi)', *Etyko-estetychna tradycja u vitczyznjanij kul'turi: Tezy III Students'koi' nauko-vo-praktychnoi' konferencii*, 15 travnja 2015 roku, K.: *Vyd-vo NPU imeni M. P. Dragomanova*, s.18–20.
13. Bazaluk, O., Svyrydenko, D., 2017. 'Philosophy of war and peace: in search of new European security strategy', *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, No.12, p.89–99.
14. Galtung, J., 1969. Violence, peace, and peace research, *Journal of peace research*, 6 (3), p.167–191.
15. Terapyshchy, S., 2016. 'Modern educational landscapes', Kyiv: Phoenix, 309 p.
16. Themner, L., & Wallenstein, P., 2012. 'Armed conflicts, 1946–2011', *Journal of Peace Research*, 49 (4), p.565–575.